In gesprek met Ellen Klaver en Jan Martijn Abrahamse

De betekenis van heiligheid voor dorp of stad

"De kerk als rustpunt is voor veel mensen uit beeld geraakt."
Jan Martijn Abrahamse

Een dorpskerk die open is na een ingrijpende gebeurtenis. Een stadskerk waar buurtbewoners binnenlopen voor stilte. Een kapel waar mensen een kaarsje opsteken zonder zich kerkelijk te noemen. Herkenbare beelden voor kerkrentmeesters, die raken aan twee vragen: wat betekent een kerkgebouw voor de samenleving en welke toekomst heeft het wanneer steeds minder mensen de kerk op zondag bezoeken?

TEKST JOOST SCHELLING
BEELD WILLEM JAN DE BRUIN FOTOGRAFIE

Het onderzoek 'Heiligheid in de leefomgeving' (zie kader) plaatst die vragen in een ruimer verband. Kerkbeheer sprak met twee onderzoekers: Ellen Klaver van Socires, centrum voor samenlevingsvraagstukken, en Jan Martijn Abrahamse, lector Heiligheid bij de Christelijke Hogeschool Ede.

Aanleiding onderzoek

Het onderzoek ontstond vanuit de vraag wat een samenleving vitaal en leefbaar houdt. Socires onderzoekt hoe waarden en onderlinge betrokkenheid zichtbaar worden op concrete plekken: het dorpsplein, de voetbalvereniging, de bibliotheek, het buurthuis en de kerk. Bij de Christelijke Hogeschool Ede leefde tegelijk de vraag wat secularisatie doet met de manier waarop Nederlanders hun omgeving beleven. Nu de vertrouwde band met kerk en geloof voor velen is verdwenen, herkennen mensen dan nog plekken die bijzonder, dierbaar of heilig zijn?

Socires en de CHE vonden elkaar in die zoektocht. Vrijzinnigen Nederland en Museum Catharijneconvent sloten aan. Ipsos I&O ondervroeg eind 2025 in totaal 1.517 Nederlanders. Door weging naar onder meer leeftijd, regio en opleidingsniveau geven de uitkomsten op deze kenmerken een representatief beeld van de kiesgerechtigde Nederlandse bevolking.

Ontkerkelijkt, maar niet ont-heiligd

Nederland is vergaand ontkerkelijkt. In 2024 rekende 19 procent van de Nederlanders vanaf zeventien jaar zich tot een christelijke kerk, tegen 25 procent in 2015. Inmiddels heeft één op de vier kerkgebouwen geen kerkelijke functie meer. Religie is daarmee niet uit het publieke leven verdwenen. Ook niet-kerkelijken ervaren het verdwijnen van kerken als mogelijk verlies voor de samenleving.

De betekenis van een kerkgebouw hangt volgens het onderzoek niet alleen samen met het aantal kerkgangers. Nederlanders blijven plekken zoeken voor rust, troost, bezinning, ontmoeting en verbondenheid met iets dat groter is dan zijzelf. Het kerkgebouw kan daarin een bijzondere rol vervullen. Kerkgemeenschappen mogen hun maatschappelijke waarde daarom best wat zonniger inzien.

Voor Ellen Klaver ligt een van de verrassendste bevindingen in de rijkdom aan ervaringen die mensen met kerkgebouwen verbinden. "Wat mij echt trof, is dat de kerk een heel breed spectrum aan gevoelens aanspreekt. Naar het theater ga je voor inspiratie, naar een café om mensen te ontmoeten. In een kerk komt veel samen: bezinning, inspiratie, vreugde, troost, verdriet. Van alle plekken die we onderzochten, zagen we zo'n rijkdom vooral bij de natuur en bij religieuze gebouwen." Bij weinig andere publieke gebouwen komen zoveel lagen van het menselijk bestaan bijeen.

"De kerk spreekt een breed spectrum aan gevoelens aan."
Ellen Klaver

Op zoek naar plekken van rust

Wat verder opvalt is dat in stedelijke gebieden aanzienlijk vaker onvoldoende plekken van rust worden ervaren dan in niet-stedelijke gebieden. Mensen noemen de natuur vanzelfsprekend als plek om op adem te komen. In dichtbebouwde wijken is die niet altijd nabij, terwijl er vaak wel een kerk staat, die - geopend - ook nog eens beschutting biedt tegen warmte of regen. Jan Martijn Abrahamse ziet hierin een gemiste kans. "De kerk als rustpunt, als plek waar je ziel even op adem kan komen, is voor veel mensen uit beeld geraakt. Zij maken die verbinding nauwelijks meer. Terwijl mensen in het buitenland vaak vanzelf een kerk binnenlopen, een kaarsje aansteken, stil worden en daarna hun weg vervolgen. Hier lopen ze aan 'dit alternatieve stadspark' voorbij, of staan voor een gesloten deur."

Geslotenheid naar binnen … of naar buiten?

Die gesloten deur heeft ook een symbolische betekenis. Wie nooit naar

binnen kan, leert het gebouw nauwelijks kennen als plek voor stilte of bezinning. Openstelling vraagt daarom om een visie op de betekenis van de kerk voor haar omgeving. Klaver adviseert kerkrentmeesters eerst naar buiten te gaan. Laat technische staat, exploitatie en verhuurbare dagdelen even rusten. Wandel door de wijk, luister in het dorpshuis en zoek contact met school, bibliotheek, verenigingen, welzijnswerk en gemeente. “Begin bij de vragen die leven op straat, in de wijk en in het dorp. Kijk daarna welke vorm daarbij past. De kernvraag is: hoe kunnen wij een zegen zijn voor onze omgeving?”

De uitwerking verschilt per omgeving. In een drukke stadswijk kan de kerk enkele uren per week een stille, vrij toegankelijke plek zijn. In een naoorlogse wijk kan zij mensen verbinden. Een dorpskerk kan rond verlies en herdenking het verdriet van de gemeenschap dragen. In een stadscentrum nodigt een open deur uit om stil te worden, een kaars aan te steken of een gedachte achter te laten.

Abrahamse ziet het kerkgebouw ruimer dan huisvesting van de kerkelijke gemeente. “Een kerkgebouw is geen clubgebouw waarvan de betekenis verdwijnt zodra de leden er minder gebruik van maken. Het is een gebouw dat aandacht vraagt voor de ziel van de mens, voor rust, bezieling, inkeer, vernieuwing en opnieuw beginnen. De geloofsgemeenschap houdt die betekenis levend, terwijl het gebouw tegelijk een bredere maatschappelijke rol draagt.”

Kerkgebouwen ‘programmeren’?

Verhuur en programmering vragen om onderscheidingsvermogen. Open deuren verbinden het gebouw opnieuw met zijn omgeving; een volle agenda is nog geen passende bestemming. Activiteiten behoren aan te sluiten bij het karakter en de waarden van de plek. Voor Nederlanders wordt een plek vooral heilig of bijzonder door stilte en rust (50 procent), haar geschiedenis (47 procent) en de aard van de plek of het gebouw (44 procent). Een kerk kan ruimte bieden aan muziek, ontmoeting, herdenking, levensvragen, cultuur en maatschappelijke bezinning. Klaver: “In vrijzinnige kapellen hoor ik mensen soms zeggen: ik voel hier nog de aanwezigheid van het gebed. Je voelt dat deze plek jarenlang is gecultiveerd als een plaats van stilte en heiligheid. Daarin onderscheidt de kerk zich van een neutrale evenementenlocatie.”

Jong en oud kijken anders

Ook de blik van jongere Nederlanders valt op. Van de 18- tot 34-jarigen wil 19 procent dat een leegkomend religieus gebouw zijn religieuze functie behoudt, tegenover 10 procent van de 50-plussers. Jongeren leggen meer verantwoordelijkheid voor het voortbestaan bij de overheid; ouderen wijzen vaker naar eigenaren, beheerders en bezoekers. Abrahamse vraagt daarom om terughoudendheid bij onomkeerbare besluiten. “Je moet uitkijken dat je als oudere generatie beslist over wat een volgende generatie nodig heeft. Jongeren hechten soms op een andere manier aan het gebouw dan wij verwachten. Er is een geloofsgemeenschap, maar het gebouw is niet alleen van die gemeenschap. Het heeft duidelijk ook een bredere rol.”

> **"Een kerkgebouw vraagt aandacht voor de ziel van de mens. "**
> *Jan Martijn Abrahamse*

Dat gedeelde eigenaarschap begint met buurtbewoners uitnodigen en samen verkennen wat de kerk voor dorp of wijk kan betekenen. Volgens het onderzoek vindt 52 procent dat buurtbewoners moeten meebeslissen over de toekomst van een leegstaand religieus gebouw. “Veel mensen weten helemaal niet dat het moeilijk gaat", zegt Klaver. “Zij zien het gebouw staan en gaan ervan uit dat het er altijd zal blijven. Vertel waar je staat. Nodig mensen uit om mee te denken. Luister in gelijkwaardigheid en met oprechte nieuwsgierigheid. Zo’n puzzel leggen met de omgeving is lastig, tegelijk is het ook de kracht van de plek: weinig plekken kunnen mensen mobiliseren en verbinden.”

Zet de deuren op tijd open

Daarin ligt een hoopvolle opdracht voor kerkrentmeesters. De toekomst van het kerkgebouw begint ruim vóór verkoop of sluiting. Abrahamse: “Wacht met delen niet tot het financieel noodzakelijk wordt. Als je het gebouw nog niet uit nood nodig hebt, ga het dan al delen.” Klaver vult aan: “Zet de tafel eens buiten. Organiseer een bijeenkomst in bibliotheek, school of café. Vraag bewoners welke plek zij missen en welke betekenis de kerk voor hen heeft. Dan kan blijken dat de kring van mensen die om het gebouw geeft groter is dan de kring die er op zondag samenkomt.”

Onderzoek 'Heiligheid in de Leefomgeving'

Voorafgaand aan dit interview verscheen het onderzoek Heiligheid in de Leefomgeving, uitgevoerd door Ipsos I&O in opdracht van Socires. Socires werkt in dit onderzoek samen met onder andere de Christelijke Hogeschool Ede, Museum Catharijneconvent, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en Vrijzinnigen Nederland.

Het onderzoek onder 1.517 Nederlanders laat zien dat de behoefte aan rust, zingeving en verbondenheid onverminderd aanwezig is, maar dat mensen deze steeds vaker vinden in natuur, cultuur en de eigen leefomgeving. Tegelijkertijd blijkt dat kerkgebouwen voor veel Nederlanders een bijzondere betekenis behouden als plaatsen van stilte, bezinning en herinnering. Het onderzoek roept daarmee de vraag op: welke rol kunnen kerken en kerkgebouwen in de toekomst vervullen voor gelovigen én de bredere samenleving? Scan de QR-code voor meer informatie over het rapport.

